

UNIwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
Wydział Inżynierii Mechanicznej
Instytut Eksploatacji Maszyn i Transportu
Zakład Sterowania

ELEKTROTECHNIKA I ELEKTRONIKA

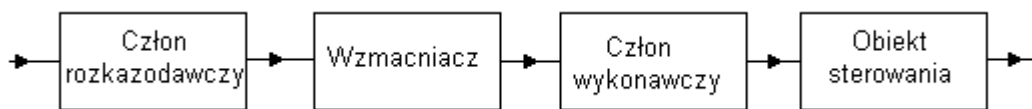
ĆWICZENIE: **E13**

BADANIE ELEMENTÓW UKŁADÓW AUTOMATYCZNEGO STEROWANIA

Piotr Kolber, Daniel Perczyński
Bydgoszcz 2011

1. Budowa i zasada działania elementów układów automatycznego sterowania

Układy automatyki napędu elektrycznego można podzielić na dwa zasadnicze rodzaje: automatycznego sterowania i automatycznej regulacji. Przedmiotem ćwiczeń będą układy automatycznego sterowania (UAS). Każdy z tych układów składa się z kilku, połączonych członów, które można przedstawić na schemacie blokowym (rys. 1). Człony te odpowiadają funkcjom spełnianym w rzeczywistym układzie. Na rys. 1 pokazano schemat blokowy układu automatycznego sterowania (UAS), Strzałki wskazują wskakują kierunek przepływu sygnału.

Rys. 1. Schemat blokowy układu automatycznego sterowania

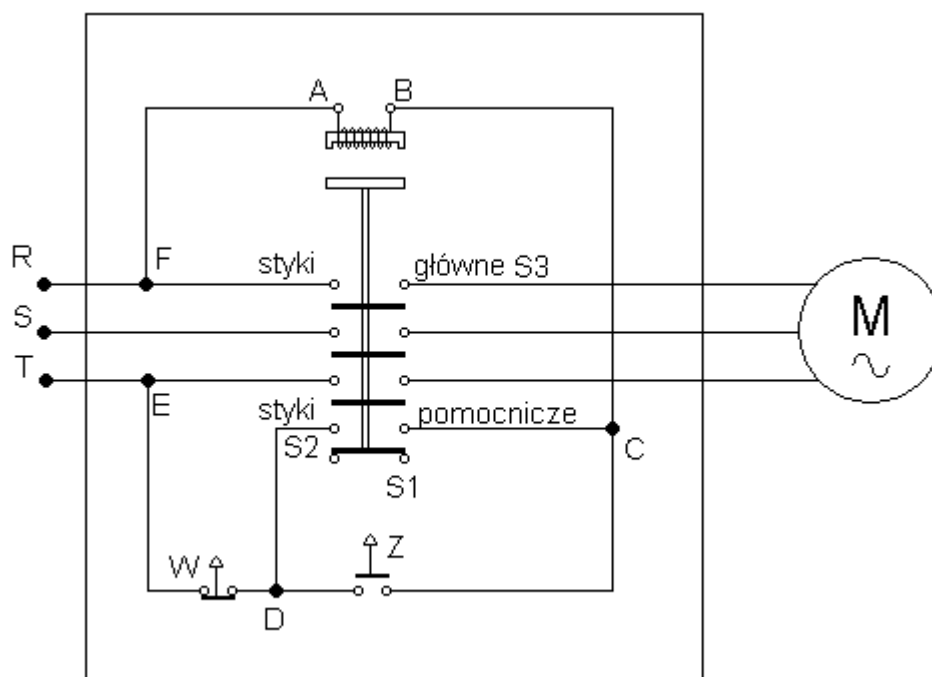
W układzie tym rozkaz przychodzący z zewnątrz powoduje uruchomienie układu samoczynnie sterującego obiektem. Efekt pracy układu nie ma jednak wpływu na zmianę rozkazu. Ze względu na brak oddziaływania zwrotnego z wyjścia na wejście; UAS zwane są inaczej układami otwartymi. Układy automatycznego sterowania znalazły olbrzymie zastosowanie we wszystkich gałęziach przemysłu. Wykorzystuje się je do realizacji takich czynności jak: rozruch, hamowanie i nawrót silnika elektrycznego, sterowanie napędem wielosilnikowym w obrabiarkach, urządzeniach dźwigowych itp. Elementy UAS w zależności od ich przeznaczenia i działania można podzielić na następujące grupy: aparaty przełączające prąd roboczy w obwodach głównych silnika (styczniki), przekaźniki, łączniki sterownicze oraz urządzenia sygnalizacyjne.

1.1. Stycznik elektromagnetyczny

Stycznik elektromagnetyczny jest łącznikiem roboczym sterowanym elektrycznie, przeznaczonym do częstych łączeń obwodów elektrycznych normalnych warunkach pracy. Stycznik elektromagnetyczny składa się z elektromagnesu przyciągającego ruchomą zworę i utrzymującego ją w położeniu zamkniętym, zespołu styków głównych (roboczych) i zespołu styków pomocniczych.

Styki główne są zazwyczaj otwarte, a styki pomocnicze muszą być normalnie otwarte i normalnie zamknięte.

Styki normalnie otwarte są to takie styki, które w stanie beznapięciowym stycznika są otwarte, a styki normalnie zamknięte to takie styki, które w stanie beznapięciowym stycznika są zamknięte. Gdy przez cewkę stycznika płynie prąd styki główne zamykają się, zaś styki normalnie otwarte zamykają się, a normalnie zamknięte otwierają się. Otwieranie styków głównych następuje po przerwaniu obwodu zasilającego elektromagnes, czyli obwodu sterującego, wskutek działania ciężaru zwory i siły sprężyny. Na rys. 2 pokazany jest układ połączeń stycznika przeznaczonego do załączania i wyłączania silnika klatkowego za pomocą przycisków sterowniczych.

Rys.2. Schemat połączeń stycznika do załączania i wyłączania silnika klatkowego

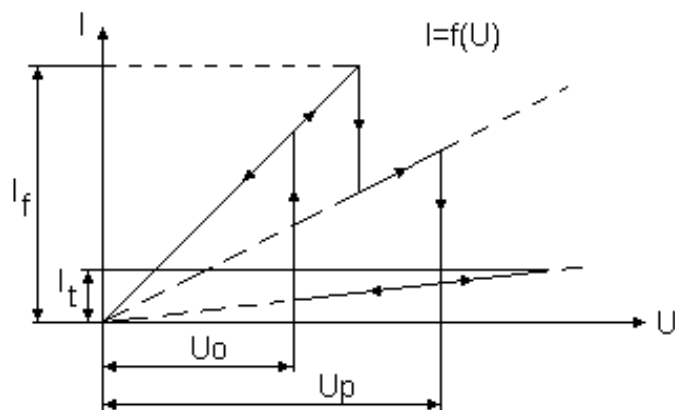
Naciśnięcie przycisku załączającego Z spowoduje zamknięcie obwodu A B C D E F cewki elektromagnesu, która przyciąga zworę i związane z nią sztywno styki ruchome, wobec czego styki główne S_3 zostaną zamknięte, styki normalnie otwarte – zamknięte, zaś styki normalnie zamknięte – otwarte, w tym układzie sterowane urządzenie elektryczne, np. silnik indukcyjny M, rozpoczyna pracę.

Pomimo zwolnienia nacisku na przycisk włączający Z przez cewkę elektromagnesu nadal płynie prąd, gdyż zamknięte styki S_1 zapewniają zamknięcie obwodu sterującego.

Aby rozewrzeć styki główne należy przycisnąć przycisk włączający W , co spowoduje przerwanie obwodu cewki elektrycznej (obwodu sterującego) i odpadnięcie zwory od rdzenia. Jednocześnie z otwarciem styków głównych S otwierają się styki pomocnicze normalnie zamknięte S_2 .

Ponowne włączenie urządzenia jest możliwe tylko przy powtórnym naciśnięciu przycisku sterowniczego włączającego Z .

Charakterystyczną własnością styczników elektromagnetycznych jest ich charakterystyka prądowo napięciowa, przedstawiona na Rys. 3.

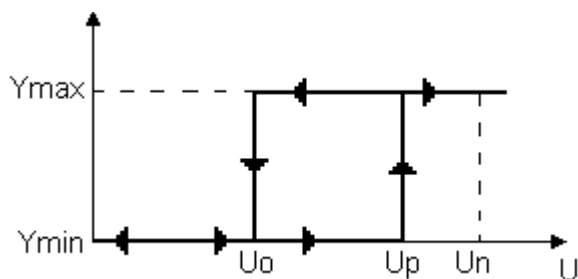
Rys. 3. Charakterystyka prądowo-napięciowa stycznika elektromagnetycznego

Z charakterystyki prądowo-napięciowej $I = f(U)$ wynika, że prąd w obwodzie sterującym stycznika przed przyciągnięciem zwory I_p ma znacznie większą wartość niż prąd trzymania zwory I_t . Zjawisko to tłumaczy się tym, że przy niewielkim napięciu na cewce elektromagnesu zwora jest znacznie oddalona od rdzenia i wskutek tego reaktancja indukcyjna X_l cewki jest niewielka.

Po zbliżeniu zwory do rdzenia i zmniejszeniu szczeliny powietrznej do minimum, strumień magnetyczny wytworzony przez elektromagnes, zamyka się prawie całkowicie przez rdzeń stalowy, co powoduje zwiększenie, w stosunku do poprzedniego stanu, reaktancji indukcyjnej cewki, a tym samym i zmniejszenie wartości prądu pobieranego przez cewkę stycznika.

Na rys. 4 pokazano charakterystykę sterowania stycznika, tzn. zależność sygnału wyjściowego Y (stanu zestyków) w funkcji sygnału wejściowego (napięcia U przyłożonego do cewki). Przy zwiększaniu napięcia cewki od zera do U_p (napięcia przyciągania zwory), wartość parametru $Y_{\min} = 0$. Dla $U_p = U$ stycznik zadziała i parametr Y zmienia się skokowo do wartości $Y_{\max}$.

Przy dalszym zwiększaniu napięcia od wartości znamionowej U_n parametr Y pozostaje stały. Zmieniając napięcie od U_n do U_o (napięcie odpadania zwory) - wartość parametru Y nie ulega zmianie. Dopiero przy wartości napięcia $U = U_o$ stycznik otwiera swoje zestyki tzn. parametr Y skokowo maleje do $Y_{\min}$.

Rys. 4. Charakterystyka sterowania stycznika

Stosunek $k_p = \frac{U_o}{U}$ nazywa się współczynnikiem powrotu, natomiast stosunek sygnałów U_n do U_p - $k_z = \frac{U_n}{U_p}$ współczynnikiem zapasu. Dla aktualnie produkowanych styczników współczynnik powrotu wynosi około 0,5; natomiast współczynnik zapasu około 1,2. Styczniki charakteryzują się dużą częstotliwością łączy do 2000 łączy na godz. Możliwe to jest dzięki zastosowaniu urządzeń do gaszenia łuku i wprowadzeniu samoczyszczących się styków, które ślizgają się po sobie i toczą.

1.2. Przekaznik

Przekaznik jest aparatem, który pod wpływem działającej na niego zmiany wielkości fizycznej steruje obwodami elektrycznymi. Ze względu na parametr wpływający na działanie, rozróżnia się przekazniki: napięciowe, prądowe, czasowe,

termiczne, kierunkowe (kierunek). W praktyce najczęściej wykorzystuje się przekaźniki pośredniczącej (napięciowe), czasowe i termiczne.

Przekaźniki termiczne przeznaczone są do zabezpieczeń przed skutkami przeciążeń silników elektrycznych (przy współpracy ze stycznikami). Działanie ich oparte jest o wykorzystanie własności termobimetalu. Pasek bimetalowy w przekaźniku nagrzewany jest prądem płynącym bądź bezpośrednio w pasku, bądź też w grzejniku nawiniętym wokół bimetalu. Gdy natężenie prądu przekroczy pewną wartość pasek bimetaliczny nagrzewa się do takiej temperatury, że jego wygięcie powoduje rozwarcie zestyków łącznika i przerwanie obwodu cewki współpracującego z przekaźnikiem stycznika. Nastawienie prądów zadziałania zabezpieczeń termicznych uzyskuje się poprzez zmianę długości drogi, jaką winien przebyć odchylający się koniec: płytki bimetalowej do chwili zadziałania. Wartość natężenia prądu, jaki nastawia się na przekaźniku, zależy od prądu znamionowego silnika i powinna zawierać się w granicach:

$$I_n < I < 1,1I_n$$

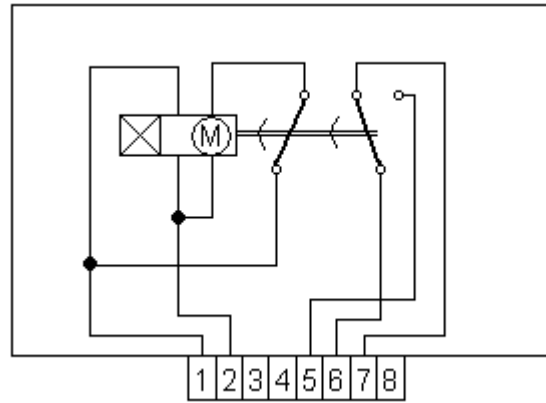
gdzie:

I_n - prąd znamionowy silnika.

Przekaźniki termiczne wykonywane są w pewnych przedziałach prądowych i często bywają, montowane razem ze stycznikiem.

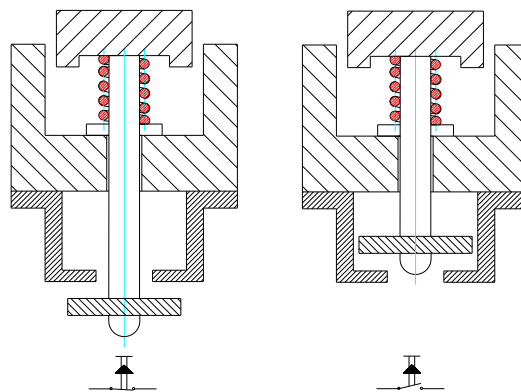
Przekaźniki czasowe dokonują przełączeń swych zestyków z pewnym opóźnieniem od chwili pojawienia się lub zniknięcia sygnału sterującego na jego zaciskach. Mają one zastosowanie w tych układach sterowania, w których występuje zależność czasowa między działaniem poszczególnych elementów. W praktyce najczęściej stosuje się przekaźniki synchroniczne lub elektromechaniczne.

Przekaźniki czasowe synchroniczne składają się z miniaturowego silnika synchronicznego, przekładni zębatej, elektromagnesu, zespołu zestyków oraz części nastawczych czasu zadziałania. Schemat takiego przekaźnika typu RS-521 pokazany jest na Rys. 5.

Rys. 5. Schemat budowy przekaźnika czasowego synchronicznego typu RS-521

Jego działanie rozpoczyna się w chwili załączenia zacisków 1-2 napięcia wzbudzenia, uruchomiony zostaje silnik M oraz wzbudzona cewka elektromagnesu. Po upływie nastawionego na podziałce czasu, następuje przełączenie zestyków zwłoczných (5-6-7). Powrót przekaźnika do położenia wyjściowego następuje z chwilą przerwania obwodu wzbudzenia. Przyciski sterownicze rys. 6. służą do zamykania i otwierania obwodów sterowniczych. Używa się ich do sterowania stycznikami. Mogą być pojedyncze, podwójne lub potrójne.

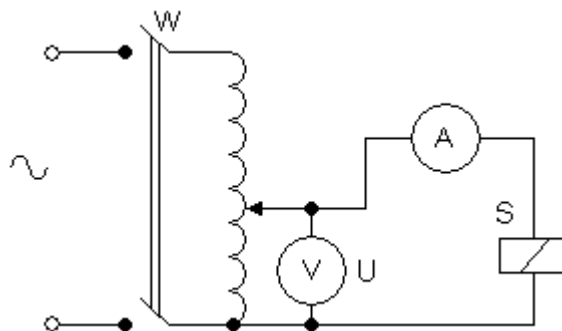
Rys. 6. Budowa i oznaczenie przycisków sterowniczych

2. Pomiary laboratoryjne

I. Badanie elementów automatyki.

1. Pomiar napięcia przyciągania zwory i wyznaczenie charakterystyki prądowo-napięciowej stycznika elektromagnetycznego.

a) połączyć układ pomiarowy wg schematu na Rys. 7.

Rys. 7. Schemat układu pomiarowego do wyznaczania charakterystyki stycznika
S - cewka stycznika

- b) powoli zwiększając napięcie dokonywać pomiarów prądu i napięcia - zaobserwować moment chwytania zwory, obniżając napięcie zaobserwować moment odpadania zwory (pomiar powtórzyć trzykrotnie),
- c) wyniki pomiarów notować w tablicy 1 jak poniżej, ponadto zaznaczyć U_p , I_p , U_o , I_o , I_{nt} , I_t

Tablica 1.

U	V				
I	A				

2. Na podstawie pomiarów wyznaczyć charakterystykę prądowo-napięciową stycznika

$$U_p = \dots\dots\dots$$

$$I_p = \dots\dots\dots$$

$$U_o = \dots\dots\dots$$

$$I_o = \dots\dots\dots$$

$$I_t = \dots\dots\dots$$

$$I_{nt} = \dots\dots\dots$$

- d) obliczyć moc pobieraną przez cewkę stycznika podczas pracy znamionowej (zapoznać się z tabliczką znamionową)
- e) wyznaczyć charakterystykę sterowania, współczynnik powrotu k_p oraz współczynnik zapasu k_z stycznika.

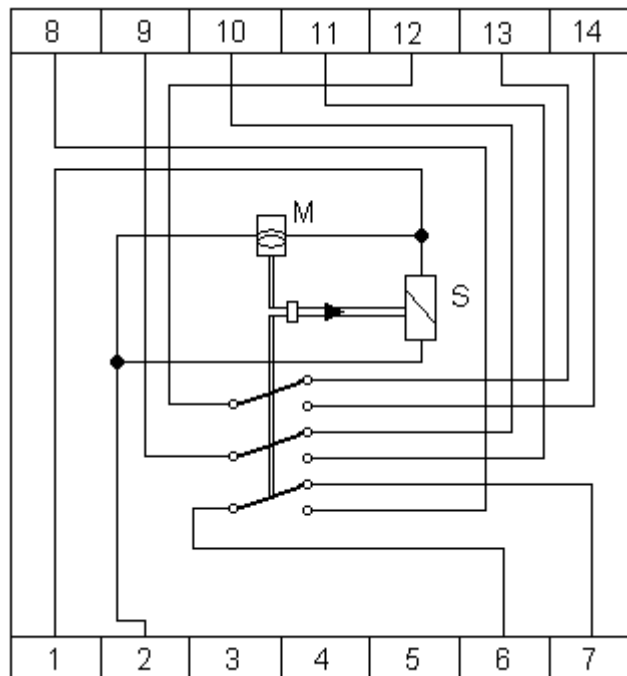

2. Badanie przekaźnika czasowego synchronicznego RS-545

- a) zapoznać się z budową przekaźnika i opisać ją,
- b) dołączyć napięcie zasilające do przekaźnika (zgodnie z tabliczka znamionową) i uruchomić go,
- c) zmierzyć czas zadziałania przekaźnika.

3. Badanie przekaźnika czasowego typu RZw

- a) zapoznać się z budową przekaźnika oraz z jego schematem na rys. 8 i opisać zasadę działania przekaźnika,

Rys. 8. Schemat budowy przekaźnika czasowego RZw

- b) dołączyć napięcie zasilające do przekaźnika i uruchomić go dla kilku nastawień czasu.
  - c) zmierzyć czasy zadziałania przekaźnika.
4. Oględziny przekaźnika typu R-15 - zapoznanie się z budową i zasadą działania oraz danymi katalogowymi.
5. Podać kilka możliwości zastosowań każdego z poznanych elementów z uwzględnieniem maszyn i urządzeń rolniczych.

6. Wnioski.
7. Podać numery i dane przyrządów użytych do pomiarów.

3. Zagadnienia do przygotowania

1. Budowa i zastosowanie styczników elektromagnetycznych.
2. Budowa i zastosowanie przekaźników czasowych.

Literatura

1. Chęciński B., Ksycki P., Mierzbiczak J.: „Laboratorium elektrotechniki i elektroniki”, Wydawnictwo Uczelniane ATR, Bydgoszcz, 1978.
2. Chmielarz J.: „Elementy i podzespoły stykowych urządzeń elektrycznych sterowanych i sygnalizacyjnych”. WNT, Warszawa, 1978.
3. Majerowska Z.: „Laboratorium elektrotechniki ogólnej. Maszyny elektryczne”. Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 1979.
4. Majka K., Tymiński J.: „Elektryfikacja rolnictwa”, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa, 1979.
5. Opydo W.: „Elektrotechnika i elektronika dla studentów wydziałów nielektrycznych”, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań, 2005.
6. Opydo W., Kulesza K., Twardosz G.: „Urządzenia elektryczne i elektroniczne przewodnik do ćwiczeń laboratoryjnych”, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań, 2002.
7. Przeździecki F., Opolski A.: „Elektrotechnika i elektronika”, PWN, Warszawa, 1986.
8. Sawicki F., Piechocki J., Orliński J.: „Laboratorium z elektrotechniki dla mechaników”, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, 2001.